26. ročník matematické olympiády

II. Přípravné úlohy I. kola

In: Jan Vyšín (editor); Jiří Mída (editor); Jozef Moravčík (editor); Lev Bukovský (editor): 26. ročník matematické olympiády. (Czech). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. pp. 35–60.

KATEGORIE A

A — P — 1

Určete všecky trojice nezáporných celých čísel x, y, z, pro které platí

$$x^2 + y^2 = z^2 . \tag{1}$$

Riešenie. Predpokladajme, že trojica nezáporných celých čísiel x, y, z je riešením rovnice (1).
Nech d je najväčší spoločný deliteľ čísiel x, y, z. Označíme $a = x : d$, $b = y : d$, $c = z : d$. Čísla a, b, c sú nesúdeliteľné a sú riešením rovnice (1). Rozlíšime dva prípady.

(i) Číslo a je párne. Keďže a, b, c sú nesúdeliteľné, tak čísla b, c nemôžu byť obidve párne. Keby bolo b párne, tak musí byť aj c párne a naopak, ak c je párne, musí byť aj b párne. Teda nevyhnutne čísla b, c sú nepárne. Upravíme rovnicu

$$a^2 + b^2 = c^2$$

na tvar

$$\left(\frac{a}{2}\right)^2 = \frac{c+b}{2} \cdot \frac{c-b}{2} . \tag{2}$$

Čísla $\frac{a}{2}$, $\frac{c+b}{2}$, $\frac{c-b}{2}$ sú celé. Označíme

$$u = \frac{c+b}{2}, \quad v = \frac{c-b}{2}.$$

Teda u, v sú celé čísla.

Nech q je spoločný deliteľ čísiel u, v. Potom q delí čísla $u + v = c$, $u - v = b$ a q^2 delí číslo $4uv = a^2$. Keďže a, b, c boli nesúdeliteľné, tak musí byť $q = 1$ alebo $q = -1$. Teda aj čísla u, v sú nesúdeliteľné.

Po dosadení do rovnice (2) máme

$$\left(\frac{a}{2}\right)^2 = u \,.\, v\,,$$

pričom celé čísla u, v sú nesúdeliteľné. Teda existujú nezáporné celé čísla k, l také, že $u = k^2$, $v = l^2$. Keďže b je nezáporné, tak $u \geqq v$ a tiež $k \geqq l$. Úhrnom teda máme

$$\begin{aligned} x &= d \,.\, a = 2\,d\,k\,l\,, \\ y &= d \,.\, (u - v) = d \,.\, (k^2 - l^2)\,, \\ z &= d \,.\, (u + v) = d \,.\, (k^2 + l^2)\,, \end{aligned} \tag{3}$$

kde d, k, l sú nezáporné celé čísla, $k \geqq l$. Výpočtom ľahko zistíme, že všetky tieto trojice sú riešením rovnice (1).

(ii) a je nepárne. Ukážeme, že potom b je párne. Keby bolo aj b nepárne, tak c je párne, a teda existujú celé čísla e, f, g také, že

$$\begin{aligned} a &= 2e + 1\,, \\ b &= 2f + 1\,, \\ c &= 2g\,. \end{aligned}$$

Potom $a^2 + b^2 = 4e^2 + 4e + 4f^2 + 4f + 2$ nie je deliteľné číslom 4, zatiaľ čo $c^2 = 4g^2$ je deliteľné číslom 4.

Úvahou rovnakou ako v časti (i) zistíme, že

$$\begin{aligned} x &= d\,.\,(k^2 - l^2)\,, \\ y &= 2\,d\,k\,l\,, \\ z &= d\,.\,(k^2 + l^2)\,, \end{aligned} \tag{4}$$

kde d, k, l sú nezáporné celé čísla, $k \geqq l$.

Teda (3) a (4) sú všetky trojice nezáporných celých čísiel, ktoré vyhovujú rovnici (1).

A – P – 2

Je-li z komplexní číslo, označujeme $\mathrm{Re}\, z$ reálnou část čísla z (tj. $\mathrm{Re}\, z = a$ pro $z = a + ib$).

Dokažte:

a) Je-li z komplexní číslo takové, že $\mathrm{Re}\, z > 0$, je i $\mathrm{Re} \dfrac{1}{z} > 0$.

b) Jsou-li z_1 a z_2 komplexní čísla taková, že $\mathrm{Re}\, z_1 > 0$, $\mathrm{Re}\, z_2 > 0$, pak číslo $z_1 z_2$ není reálné záporné.

Riešenie. a) Nech $z = a + ib$, kde a, b sú reálne čísla. Platí teda $a > 0$. Potom

$$\frac{1}{z} = \frac{1}{a + ib} = \frac{a - ib}{a^2 + b^2} = \frac{a}{a^2 + b^2} + i\,\frac{-b}{a^2 + b^2}\,.$$

Takže

$$\mathrm{Re}\,\frac{1}{z} = \frac{a}{a^2 + b^2} > 0\,.$$

b) Nech $z_1 = a_1 + ib_1$, $z_2 = a_2 + ib_2$, kde a_1, b_1 a_2, b_2 sú reálne čísla. Podľa predpokladu úlohy je $a_1 > 0$, $a_2 > 0$.

Predpokládajme, že tvrdenie b) neplatí, tj. $z_1 \,.\, z_2 = -c$, kde c je kladné reálne číslo.

Keďže

$$z_1 \,.\, z_2 = (a_1a_2 - b_1b_2) + \mathrm{i}\,(a_1b_2 + a_2b_1)\,,$$

tak máme

$$a_1a_2 - b_1b_2 = -c\,, \tag{1}$$

$$a_1b_2 + a_2b_1 = 0\,. \tag{2}$$

Čísla a_1, a_2 sú kladné. Podľa (2) potom platí: ak $b_1 \geqq 0$, tak $b_2 \leqq 0$ a naopak, ak $b_2 \geqq 0$, tak $b_1 \leqq 0$. V obidvoch prípadoch je $b_1b_2 \leqq 0$. Teda

$$a_1a_2 - b_1b_2 \geqq a_1a_2 > 0$$

a to je hľadaný spor s rovnosťou (1).

A — P — 3

Z úseček, jejichž délky jsou $a > 0$, $b > 0$, $c > 0$, lze sestrojit trojúhelník právě tehdy, platí-li pro všecky dvojice x, y, pro něž je $x + y = 1$,

$$a^2x + b^2y > c^2xy\,. \tag{1}$$

Riešenie. Do nerovnosti (1) dosadíme $y = 1 - x$:

$$a^2x + b^2(1 - x) > c^2x(1 - x)\,.$$

Po úprave dostaneme

$$x^2c^2 + x(a^2 - b^2 - c^2) + b^2 > 0\,. \tag{2}$$

Nerovnosť (2) platí pre každé reálne číslo x vtedy a len vtedy, keď kvadratická rovnica

$$x^2c^2 + x(a^2 - b^2 - c^2) + b^2 = 0$$

nemá reálny koreň. To je ekvivalentné tomu, že diskriminant je záporný, tj.

$$(a^2 - b^2 - c^2)^2 - 4\,b^2c^2 < 0\,. \tag{3}$$

Výraz na ľavej strane nerovnosti upravíme

$$\begin{aligned}
&(a^2 - b^2 - c^2)^2 - 4\,b^2c^2 = \\
&= (a^2 - b^2 - c^2 - 2bc)\,.\,(a^2 - b^2 - c^2 + 2bc) = \\
&= [a^2 - (b + c)^2]\,.\,[a^2 - (b - c)^2] = \\
&= (a - b - c)\,.\,(a + b + c)\,.\,(a - b + c)\,.\,(a + b - c)\,.
\end{aligned}$$

Čísla a, b, c sú kladné. Nerovnosť (3) je teda ekvivalentná nerovnosti

$$(b + c - a)\,.\,(a - b + c)\,.\,(a + b - c) > 0\,. \tag{4}$$

Dva súčinitele na ľavej strane nerovnosti (4) nemôžu byť záporné, lebo súčet každých dvoch je kladný:

$$\begin{aligned}
(b + c - a) + (a - b + c) &= 2c > 0\,,\\
(b + c - a) + (a + b - c) &= 2b > 0\,,\\
(a - b + c) + (a + b - c) &= 2a > 0\,.
\end{aligned}$$

Teda nerovnosť (4) platí vtedy a len vtedy, keď všetky súčinitele na ľavej strane sú kladné, tj. keď

$$b + c > a\,,$$

$$a + c > b\,,$$

$$a + b > c\,.$$

Nerovnosti (5) platia vtedy a len vtedy, keď možno zostrojiť trojuholník, ktorého strany majú postupne dĺžky a, b, c.

A – P – 4

Je dán kruh **K**; dokažte, že nelze zvolit tři body A, B, C uvnitř **K** tak, aby přímky AB, AC, BC rozdělily **K** na sedm částí stejného obsahu.

Riešenie. Predpokladajme, že tvrdenie neplatí, tj. existujú tri body A, B, C v kruhu **K** o strede S a polomere r

Obr. 1

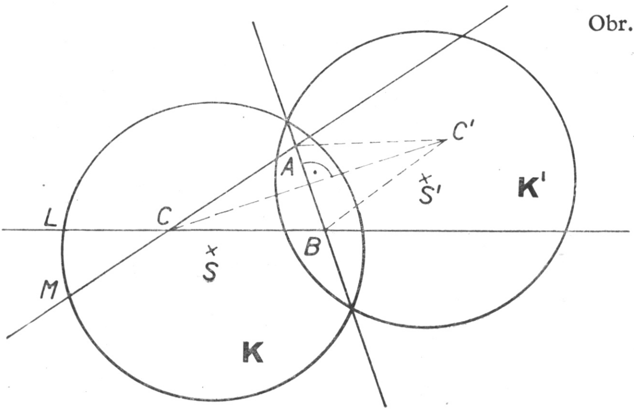

také, že priamky AB, BC, AC delia kruh **K** na sedem častí s rovnakým obsahom (obr. 1).

Body A, B, C neležia na jednej priamke. Aspoň dva z vnútorných uhlov trojuholníka ABC sú ostré. Nech sú to uhly pri vrcholoch A a B. Označíme M, L priesečníky polpriamok AC, BC s kružnicou o strede S a polomere r.

Nech C' je bod súmerne združený s bodom C podľa osi súmernosti AB. Keďže uhly $\sphericalangle CAB$, $\sphericalangle ABC$ sú ostré, bod C' leží vnútri uhla $\sphericalangle ACB$.

Bod C' nemôže ležať vnútri kruhu **K**, lebo obsah $\triangle ABC'$ je rovnaký ako obsah $\triangle ABC$ a ten je rovnaký ako obsah časti kruhu **K** ležiacej v polrovine ABC' a v uhle $\sphericalangle ACB$.

Teda bod C' leží mimo kruhu **K**. Nech **K**$'$ je kruh súmerne združený s kruhom **K** podľa osi súmernosti AB. Potom bod C neleží v kruhu **K**$'$. Kruh **K** je rozdelený na tri časti: odsek určený priamkou AB, k nemu symetricky združený odsek kruhu **K**$'$ a na množinu **K**$-$**K**$'$. Obsah prvých dvoch častí je rovnaký a to $\frac{3}{7}$ obsahu kruhu **K**. Teda časť **K**$-$**K**$'$ má obsah rovný $\frac{1}{7}$ obsahu kruhu **K**.

To je však spor, lebo táto časť obsahuje časť trojuholníka ABC a časť spoločnú kruhu **K** a uhlu $\sphericalangle MCL$. Posledná časť má obsah rovný $\frac{1}{7}$ obsahu kruhu.

B – P – 1

Je daná množina funkcií

$$f(x) = x^2 + b|x| + c\,,$$

kde b, c sú reálne parametre. Nájdite všetky funkcie z tejto množiny, ktoré majú v intervale $\left\langle -\frac{1}{2}, 1\right\rangle$ najväčšiu hodnotu 2 a najmenšiu hodnotu 1.

Riešenie. Pre $x \in \left\langle -\frac{1}{2}, 0\right\rangle$ možno danú funkciu vyjadriť v tvare

$$f(x) = x^2 - bx + c = \left(x - \frac{b}{2}\right)^2 + c - \frac{b^2}{4},$$

z čoho pre $-x = y$, $y \in \left\langle 0, \frac{1}{2}\right\rangle$ dostaneme

$$f(y) = \left(y + \frac{b}{2}\right)^2 + c - \frac{b^2}{4}.$$

Pre $x \in \langle 0,1\rangle$ máme

$$f(x) = x^2 + bx + c = \left(x + \frac{b}{2}\right)^2 + c - \frac{b^2}{4}. \qquad (1)$$

Z toho vyplýva, že pre dané b, c nadobúda daná funkcia v intervaloch $\left\langle -\frac{1}{2}, 0 \right\rangle$ a $\left\langle 0, \frac{1}{2} \right\rangle$ rovnaké hodnoty. Stačí preto, ak sa obmedzíme na skúmanie hodnôt funkcií z danej množiny v intervale $\langle 0, 1 \rangle$.

Z vlastností kvadratickej funkcie vyplýva, že môžu nastať len tieto tri prípady:

a) $f(x)$ nadobúda minimum v bode 0, maximum v bode 1,

b) $f(x)$ nadobúda minimum v bode 1, maximum v bode 0,

c) $f(x)$ nadobúda minimum v niektorom vnútornom bode intervalu $(0, 1)$, maximum v niektorom krajnom bode tohto intervalu.

Všimnime si, že $f(0) = c$, $f(1) = 1 + b + c$.

Z toho vyplýva, že v prípade a) musí byť $c = 1$, $b = 0$, a teda $f(x) = x^2 + 1$, čo vyhovuje podmienkam úlohy, ako sa ľahko presvedčíme. V prípade b) analogicky dostaneme $c = 2$, $b = -2$ a $f(x) = x^2 - 2|x| + 2$, čo opäť je funkcia s požadovanými vlastnosťami.

V prípade c) z (1) máme, že $f(x)$ nadobúda minimum len pre $x = -\frac{b}{2}$, a ak má tento bod ležať vo vnútri intervalu $(0,1)$, musí byť $b \in (-2,0)$, pričom súčasne platí (vzhľadom na podmienky úlohy) $c - \frac{b^2}{4} = 1$ čiže

$$b^2 = 4c - 4 \qquad (2)$$

a zároveň buď $c = 2$, z čoho vzhľadom na (2) máme $b^2 = 4$, alebo $1 + b + c = 2$ čiže $c = 1 - b$, z čoho po dosadení do (2) pre b dostaneme kvadratickú rovnicu

$b^2 + 4b = 0$ s koreňmi 0 a -4, z ktorých žiaden neleží v intervale $(-2,0)$.

Úloha má teda práve 2 riešenia: $f_1(x) = x^2 + 1$, $f_2(x) = x^2 - 2|x| + 2$.

B – P – 2

Určte všetky reálne korene rovnice

$$\sqrt[3]{x-1} + \sqrt[3]{x+1} = x\sqrt[3]{2}. \qquad (1)$$

Riešenie. Z (1) po umocnení na tretiu a jednoduchej úprave dostaneme

$$3\sqrt[3]{(x-1)(x+1)}[\sqrt[3]{x-1} + \sqrt[3]{x+1}] = 2x^3 - 2x. \qquad (2)$$

Do (2) dosadíme z (1) za súčet tretích odmocnín $x\sqrt[3]{2}$ a po úprave dostaneme

$$3\sqrt[3]{x^2-1}\,\sqrt[3]{2x} = 2x(x^2-1). \qquad (3)$$

Rovnici (3) vyhovujú zrejme čísla

$$x_1 = 0,\ x_2 = 1,\ x_3 = -1 \qquad (4)$$

a pre $x \neq -1, 0, 1$ z (3) dostaneme

$$x^2 - 1 = \frac{3}{2}\sqrt{3},$$

z čoho

$$x_4 = \sqrt{1 + \frac{3}{2}\sqrt{3}},\quad x_5 = -\sqrt{1 + \frac{3}{2}\sqrt{3}}. \qquad (5)$$

Dosadením sa ľahko presvedčíme, že x_1, x_2, x_3 vyhovujú tiež rovnici (1). K tomu, aby sme vykonali skúšku pre x_4, x_5, si upravme rovnicu (1) na tvar

$$(x+1)+(x-1)+3\sqrt[3]{x^2-1}\,\sqrt[3]{2}\,x = 2x^3. \qquad (1')$$

Je zrejmé, že s číslom x vyhovuje (1′) aj číslo $-x$. Stačí preto urobiť skúšku len pre x_4.

Označme

$$a=\sqrt[3]{x_4-1}\,,\quad b=\sqrt[3]{x_4+1}\,,\quad c=\sqrt[3]{2}\,x_4\,. \qquad (6)$$

Zrejme platí $a > 0$, $b > 0$, $c > 0$ a po dosadení do (1′) dostaneme

$$b^3 + a^3 + 3abc = c^3\,,$$

z čoho po jednoduchých úpravách máme

$$c^3 - 3abc - (a^3 + b^3) = 0$$

$$[c-(a+b)]\,[c^2+(a+b)c+(a^2-ab+b^2)] = 0\,.$$

Keďže faktor v druhej hranatej zátvorke je zrejme pre každú reálnu hodnotu c kladný, musí platiť $c = a + b$, čo vzhľadom na (6) znamená, že x_4 (a teda aj x_5) vyhovuje rovnici (1).

Záver: Rovnica (1) má 5 rôznych reálnych koreňov určených vzťahmi (4), (5).

B — P — 3

Na kulovém vrchlíku o poloměru 1 a výšce 1 jsou dány čtyři body, z nichž žádný neleží na hraniční kružnici.

Potom alespoň dva z těchto bodů mají vzdálenost menší než $\sqrt{2}$. Dokažte.

Řešení. Označme S střed kulové plochy a V bod vrchlíku, jehož vzdálenost od roviny hraniční kružnice je 1. Každý bod vrchlíku, který neleží na hraniční kružnici, má od V vzdálenost menší než $\sqrt{2}$. Splývá-li tedy některý z daných bodů A_1, A_2, A_3, A_4 s bodem V, pak tvrzení platí.

Nechť žádný z daných bodů nesplývá s bodem V. Označme A'_1, A'_2, A'_3, A'_4 pravoúhlé průměty daných bodů do roviny hraniční kružnice. Mezi těmito průměty pak existují takové dva body A'_i, A'_j, kde $i \neq j$, že platí

$$\sphericalangle A'_i S A'_j \leqq 90°. \tag{1}$$

Toto tvrzení dokážeme nepřímo. Nechť takové dva body neexistují. V rovině hraniční kružnice (obr. 2) veďme bodem S přímky p, q, které jsou po řadě kolmé k SA'_1 a SA'_2. Pak polopřímky SA'_2, SA'_3, SA'_4 leží v polorovině

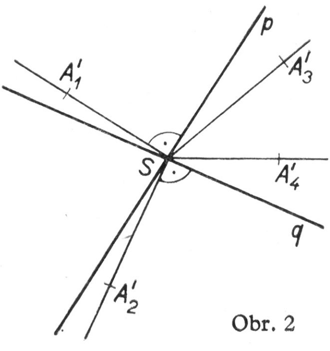

Obr. 2

opačné k polorovině pA_1' a polopřímky SA_1', SA_3', SA_4' leží v polorovině opačné k polorovině qA_2'. Tedy v průniku uvažovaných polorovin, což je úhel o velikosti $180° - \sphericalangle A_1'SA_2' < 90°$, leží úhel $\sphericalangle A_3'SA_4' > 90°$, což je spor.

Dále dokážeme, že z nerovnosti (1) plyne

$$\sphericalangle A_iSA_j < 90° . \qquad (2)$$

Zvolme ortonormální soustavu souřadnic tak, aby bylo $S = [0, 0, 0]$, $V = [0, 0, 1]$ a aby body A_i' a A_j' měly první dvě souřadnice nezáporné, což vzhledem k (1) zřejmě lze. Pak ovšem body A_i a A_j mají také první dvě souřadnice nezáporné a třetí souřadnice kladné. Odtud již plyne, že skalární součin vektorů $A_i - S$ a $A_j - S$ je kladný, tj. kosinus úhlu A_iSA_j je kladný, takže platí (2).

Z nerovnosti (2) již vyplývá, že vzdálenost bodů A_i a A_j je menší než $\sqrt{2}$.

B – P – 4

Konvexný päťuholník $ABCDE$ sa skladá zo štvorca $ABCE$ so stranou dĺžky 1 a rovnostranného trojuholníka CDE. Vyšetrite množinu **M** stredov všetkých úsečiek rovnobežných s priamkou AC, ktorých oba krajné body patria hranici päťuholníka $ABCDE$, a vypočítajte dĺžku čiary **M**.

Riešenie (obr. 3). Úlohu budeme riešiť metódou súradníc. Ortonormálnu súradnicovú sústavu zvolíme tak, aby vrchol E daného päťuholníka bol jej začiatkom, os x bola

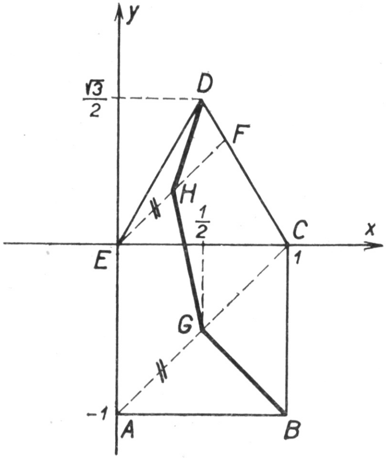

Obr. 3

totožná s priamkou EC a os y totožná s priamkou AE. Potom vrcholy päťuholníka majú tieto súradnice: $A[0, -1]$, $B[1, -1]$, $C[1, 0]$, $D\left[\frac{1}{2}, \frac{\sqrt{3}}{2}\right]$, $E[0, 0]$.

Priamka AC má rovnicu $y = x - 1$. Rovnobežka s ňou prechádzajúca vrcholom E má preto rovnicu $y = x$ a priamku $CD \equiv y = -\sqrt{3}(x - 1)$ pretína v bode $F\left[\frac{3 - \sqrt{3}}{2}, \frac{3 - \sqrt{3}}{2}\right]$. Priamky AC, EF rozdeľujú daný päťuholník na trojuholníky ABC, EFD a lichobežník $ACFE$. Ak označíme G stred úsečky AC a H stred úsečky EF, potom hľadaná množina **M** stredov všetkých úsečiek rovnobežných s priamkou AC, ktorých oba krajné body ležia na hranici daného päťuholníka, je lomená čiara pozostávajúca z úsečiek $\overline{BG}$, $\overline{GH}$, $\overline{HD}$.

Keďže $G\left[\frac{1}{2}, -\frac{1}{2}\right]$, $H\left[\frac{3-\sqrt{3}}{4}, \frac{3-\sqrt{3}}{4}\right]$, možno túto lomenú čiaru popísať rovnicami:

$$\overline{BG} \equiv y = -x, \quad x \in \left\langle \frac{1}{2}, 1 \right\rangle;$$

$$\overline{GH} \equiv y = -(1 + 2\sqrt{3})x + \sqrt{3}, \quad x \in \left\langle \frac{3-\sqrt{3}}{4}, \frac{1}{2} \right\rangle;$$

$$\overline{HD} \equiv y = 3x - \frac{3-\sqrt{3}}{2}, \quad x \in \left\langle \frac{3-\sqrt{3}}{4}, \frac{1}{2} \right\rangle$$

a pre jej dĺžku d platí:

$$d = \overline{BG} + \overline{GH} + \overline{HD} =$$
$$= \frac{1}{2}\sqrt{2} + \sqrt{8 - 3\sqrt{3}} + \frac{1}{2}(\sqrt{30} - \sqrt{10}).$$

C – P – 1

Určete všecka celá čísla x, která jsou řešením rovnice

$$3\,|\,x - 1\,| - 2x = 2\,|\,3x + 1\,|\,.$$

Řešení. Protože $3\,|\,x - 1\,| = 2\,|\,3x + 1\,| + 2x$, je na pravé straně číslo sudé, proto $x - 1$ je sudé, x je liché. Rozlišíme případy (I) $x \geqq 1$, (II) $x \leqq -1$.

(I) Je-li $x \geqq 1$, je $|\,x - 1\,| = x - 1$, $|\,3x + 1\,| = 3x + 1$ a dále $y = 3\,|\,x - 1\,| - 2x - 2\,|\,3x + 1\,| = 3x - 3 - 2x - 6x - 2 = -5x - 5 < 0$.

V případě (I) nemá daná rovnice řešení.

(II) Je-li $x \leqq -1$, je $|\,x - 1\,| = 1 - x$, $|\,3x + 1\,| = -3x - 1$ a dále $y = 3 - 3x - 2x + 6x + 2 = x + 5$
$y = 0$ právě když $x = -5$; toto číslo je jediný celočíselný kořen dané rovnice.

C – P – 2

Auto jelo z města A do města B stálou rychlostí. Po hodině jízdy pokračuje rychlostí sníženou na $\frac{3}{5}$ rychlosti původní. Tím se jeho příjezd do B opozdí o 2 hodiny. Kdyby k tomuto snížení došlo o 50 km blíže k B, opozdilo by se jen o 80 minut. Vypočtěte vzdálenost AB a původní rychlost auta.

Řešení. Na obr. 4 je naznačena jízda s dvouhodinovým a jízda s osmdesátiminutovým zpožděním. V bodě C, resp. D nastalo snížení počáteční rychlosti v na rychlost $\frac{3}{5}v$.

Obr. 4

V tabulkách jsou zaznamenány dráhy (v km) i časy (v hodinách) obou jízd. Vzdálenost AB je označena x.

1. jízda	AC	CB	AB
rychlost	v	$\frac{3}{5}v$	—
dráha	v	$x - v$	x
čas	1	$\frac{5}{3}\left(\frac{x}{v} - 1\right)$	$\frac{x}{v} + 2$

2. jízda	AD	DB	AB
rychlost	v	$\frac{3}{5}v$	—
dráha	$v + 50$	$x - v - 50$	x
čas	$\frac{v + 50}{v}$	$\frac{5}{3}\left(\frac{x}{v} - 1 - \frac{50}{v}\right)$	$\frac{x}{v} + \frac{4}{3}$

Plánovaná doba jízdy byla v obou případech $\frac{x}{v}$ (h).

Skutečná doba 1. jízdy byla $\frac{x}{v} + 2$, 2. jízdy $\frac{x}{v} + \frac{4}{3}$ $\left(80 \text{ min} = \frac{4}{3}\text{h}\right)$. Z posledních řádek obou tabulek plyne soustava

$$\begin{aligned} 1 + \frac{5}{3}\left(\frac{x}{v} - 1\right) &= \frac{x}{v} + 2 \\ 1 + \frac{50}{v} + \frac{5}{3}\left(\frac{x}{v} - 1 - \frac{50}{v}\right) &= \frac{x}{v} + \frac{4}{3}. \end{aligned} \tag{1}$$

Z první rovnice (1) dostaneme po úpravě

$$\frac{x}{v} = 4. \tag{2}$$

Z druhé rovnice (1) dostaneme po úpravě

$$\frac{2}{3} \cdot \frac{x}{v} - \frac{2}{3} \cdot \frac{50}{v} = 2. \tag{3}$$

Spojením (2), (3) vyjde $v = 50$ a z (2) pak $x = 200$. Zkouška ověří správnost řešení.

C — P — 3

Je dána kružnice k s průměrem AB. Na kružnici k zvolíme bod $X \neq A$, B a na polopřímce AX sestrojíme bod Y tak, aby platilo $AY = AX + XB$. Vyšetřte množinu středů Z úseček AY pro všechny takové body X.

Řešení (obr. 5). Vyšetřujeme nejprve část hledané množiny **M**, která leží v jedné polorovině ϱ s hranicí AB. Protože je $AY \perp BX$, $XB = XY$, je $\triangle BXY$ pravoúhlý

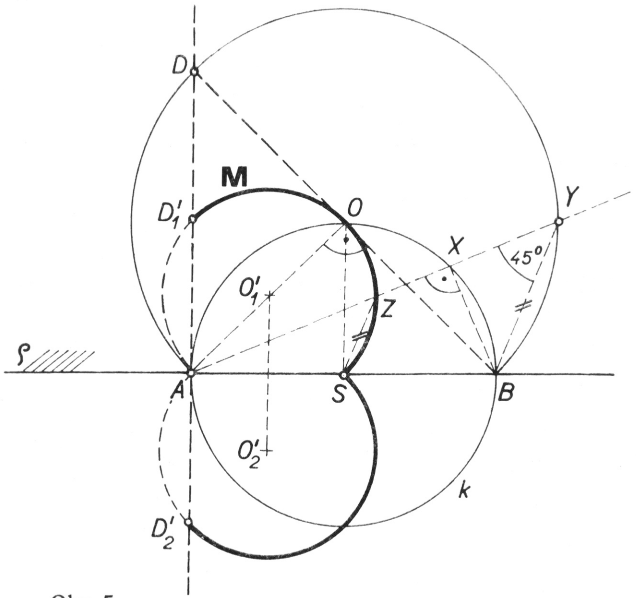

Obr. 5

rovnoramenný s přeponou BY, a platí tedy $\sphericalangle AYB = 45°$. Přitom $\sphericalangle BAY$ je ostrý. Vyšetřovaná část množiny **M** vznikne takto: množina všech bodů Y ležících v polorovině ϱ je půlkružnice bez krajních bodů nad přeponou BD pravoúhlého rovnoramenného $\triangle ABD$. Množina $\mathbf{M} \cap \varrho$, tj. množina středů Z úseček AY je obraz uvedené půlkružnice (bez krajních bodů) ve stejnolehlosti se středem A a koeficientem $\frac{1}{2}$. Symetrií podle osy AB vznikne zbývající část množiny **M**. Body S, D_1', D_2' do množiny **M** nenáležejí.

C – P – 4

Pětiúhelník $ABCDE$ se skládá ze čtverce $ABCE$ a z rovnoramenného trojúhelníku CDE se základnou CE. Vyšetřte množinu středů všech úseček rovnoběžných s přímkou AC, jejichž oba krajní body náležejí hranici pětiúhelníku $ABCDE$.

Řešení. Rozlišíme tři případy: (I) $\sphericalangle\, CDE = 90°$, (II) $\sphericalangle\, CDE < 90°$, (III) $\sphericalangle\, CDE > 90°$ (obr. 6 abc). Ve všech třech případech užíváme věty: *Množina středů všech příček trojúhelníku PQR, které jsou rovnoběžné se stranou*

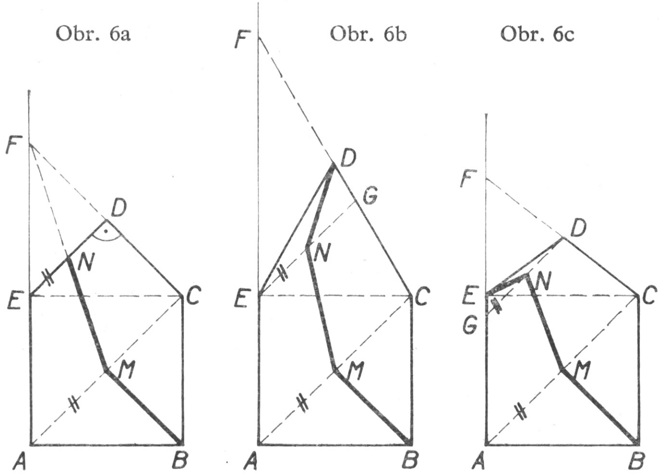

Obr. 6a Obr. 6b Obr. 6c

PQ, je těžnice tohoto trojúhelníku vedená z vrcholu R (bez bodu R). V případě (I) (obr. 6a) polopřímky AE, CD se protnou v bodě F ($\sphericalangle EAC$ je ostrý, $\sphericalangle DCA$ je pravý). Těžnice FM (M je střed úhlopříčky AC) je množina středů všech příček $\triangle ACF$ rovnoběžných se stranou AC; obsahuje tedy i střed N úsečky DE. Hledaná množina středů je tedy lomená čára BMN (bez bodu B).

Obdobně se vyšetřuje množina M v případech (II) a (III). V případě (II) (obr. 6b) postupujeme tak dlouho, až narazíme na příčku FG $\triangle ACF$ rovnoběžnou s úsečkou AC; její střed označíme N. Zbývající část množiny M je těžnice DN trojúhelníku DEG. Množina M je lomená čára $BMND$ bez krajních bodů.

V případě (III) (obr. 6c) postupujeme až k příčce $DG \parallel AC$; její střed označíme opět N. Zbývající část množiny M je těžnice EN trojúhelníku DEG; množina M je opět lomená čára $BMNE$ bez krajních bodů.

Z — P — 1

Zjistěte, který ze zlomků

$$\frac{23456798}{29876543}, \frac{23456789}{29876534}$$

je větší.

Řešení. Prohlédneme-li pozorně oba zlomky, vidíme, že jejich čitatelé se od sebe liší jen o 9; podobně tomu je se jmenovateli. Označíme-li $23456789 = a$, $29876534 = b$, jsou dané zlomky

$$\frac{a+9}{b+9}, \frac{a}{b}.$$

Dále si uvědomíme, že dvě kladná čísla x, y můžeme porovnat buď pomocí jejich rozdílu nebo pomocí jejich podílu. Platí totiž např. věta: $x > y$ (nebo $x = y$ nebo $x < y$), právě když je $\frac{x}{y} > 1$ $\left(\text{nebo } \frac{x}{y} = 1 \text{ nebo } \frac{x}{y} < 1\right)$.

Vypočteme tedy

$$\frac{x}{y} = \frac{(a+9)b}{(b+9)a} = \frac{ab+9b}{ab+9a}.$$

Protože je $b > a$, je $9b > 9a$, $ab + 9b > ab + 9a$, a tedy

$$\frac{a + 9}{b + 9} > \frac{a}{b},$$

neboli první zlomek je větší než druhý.

Označením mnohaciferných čísel dvěma písmeny a, b jsme si uspořili psaní a zároveň jsme přehledně zapsali postup, jak řešit obdobné úlohy.

Z — P — 2

Představte si, že jsme znásobili všecka přirozená čísla od 1 do 1976. Kolika nulami končí zápis výsledku v desítkové soustavě?

Řešení. Číslo $N = 1 . 2 . \ldots . 1976$ se dá známým způsobem vyjádřit jako součin prvočinitelů (tj. prvočísel); provede se to tak, že každé z čísel $2, 3, \ldots, 1976$ se vyjádří jako součin prvočinitelů (např. $12 = 2 . 2 . 3$, $22 = 2 . 11$, $1000 = 2 . 2 . 2 . 5 . 5 . 5$). Ze všech těchto prvočinitelů nás zajímají jen prvočinitelé rovné 2 a 5, neboť $2 . 5 = 10$; kolik dvojic 2, 5 vytvoříme v součinu N, tolik můžeme v tomto součinu N utvořit činitelů rovných 10.

Označme a počet těch prvočinitelů čísla N, které jsou rovny 2. Protože každé sudé číslo $\leqq 1976$ obsahuje aspoň jednoho prvočinitele rovného 2, je

$$a \geqq \frac{1}{2} . 1976 = 988 . \tag{1}$$

Označme b počet těch prvočinitelů čísla N, jež jsou rovny 5. Prvočinitel 5 se vyskytuje aspoň jednou u všech čísel $\leqq 1976$, která jsou násobky pěti, tj. u čísel 5, 10, 15, 20, . . . , 1975; dále se vyskytuje aspoň dvakrát u násobků čísla 25, tj. 25, 50, 75, 100, . . . , 1975; dále se vyskytuje aspoň třikrát u násobků čísla 125, tj. 125, 250, 375, 500, . . . , 1875; konečně se vyskytuje aspoň čtyřikrát u násobků čísla 625, tj. 625, 1250, 1875.

Mezi čísly 1, 2, . . . , 1976 je 395 násobků pěti, neboť $1976 = 5 \,.\, 395 + 1$; dále je mezi nimi 79 násobků dvacetipěti, neboť $1976 = 25 \,.\, 79 + 1$; dále je mezi nimi 15 násobků čísla 125, neboť $1976 = 15 \,.\, 125 + 101$; konečně jsou mezi nimi tři násobky čísla 625, neboť $1976 = 3 \,.\, 625 + 101$. Číslo $3125 = 5 \,.\, 5 \,.\, 5 \,.\, 5 \,.\, 5$ je větší než 1976, a proto nepřichází v úvahu.

Ve vyjádření čísla N jako součinu prvočinitelů se vyskytuje tedy prvočíslo 5 b-krát, kde

$$b = 395 + 79 + 15 + 3 = 492 \,. \qquad (2)$$

Podle (1), (2) je $a > b$; číslo $b = 492$ udává počet nul, které má číslo N v dekadickém vyjádření na konci.

Z — P — 3

Obdélník $ABCD$ má délky stran $AB = 6\frac{3}{5}$ cm, $BC = 4\frac{2}{3}$ cm; označme F střed strany AB. Výpočtem řešte úlohu:

Na polopřímce BC sestrojte bod X takový, aby obsah trojúhelníku AFX byl roven $\frac{5}{8}$ obsahu obdélníku $ABCD$. (Vypočtěte velikost úsečky BX.)

Řešení (obr. 7). Podle textu úlohy je $AB = \frac{33}{5}$, $BC = \frac{14}{3}$. Pět osmin obsahu obdélníku $ABCD$ je tedy číslo $\frac{5}{8} \cdot \frac{33}{5} \cdot \frac{14}{3} = \frac{1}{4} \cdot 77$. Označme $BX = x$; obsah trojúhelníku AFX je pak $\frac{1}{2} AF \cdot x = \frac{1}{4} AB \cdot x = \frac{1}{4} \cdot \frac{33}{5} x$.

Podmínka pro obsahy je $\frac{1}{4} \cdot \frac{33}{5} x = \frac{1}{4} \cdot 77$. Odtud

$$\frac{3}{5} x = 7 \,, \quad \text{tj.} \quad x = \frac{35}{3}.$$

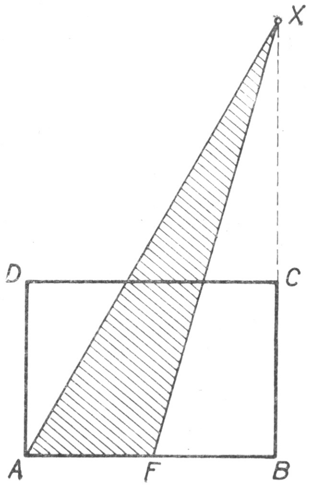

Obr. 7

Z — P — 4

Je dán lichoběžník $ABCD$, jehož střední příčka má délku 1 a jemuž lze vepsat kružnici. Vypočtěte jeho obvod.

Řešení (obr. 8). Kružnice k vepsaná lichoběžníku $ABCD$ se dotýká jeho stran AB, BC, CD, DA v bodech,

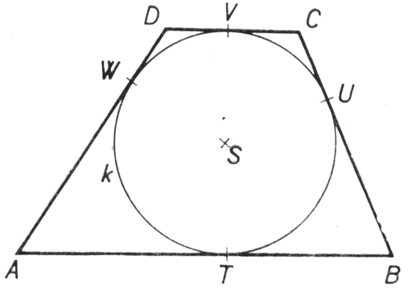

Obr. 8

které označíme po řadě T, U, V, W. Podle známé vlastnosti tečen vedených z bodu ke kružnici platí

$$AW = AT, \quad BT = BU, \quad CU = CV, \quad DV = DW.$$

Sečtením

$$AW + AT + BT + BU + CU + CV + DV + DW =$$
$$= 2AT + 2BT + 2CV + 2DV = 2(AB + CD),$$

tj. pro obvod o lichoběžníku $ABCD$ a jeho střední příčku s platí

$$o = 2 . 2s = 4s = 4 .$$